

Mira Grbac, mag. iur. univ. spec. polit. *

Ante Grbac, mag. iur. univ. spec. polit. **

Javni bilježnik i elektroničko osnivanje društava s ograničenom odgovornošću

UDK 347.961.6:004.738.5

347.724:004.738.5

Prethodno priopćenje

Primljeno (Received): 7. 8. 2017.

Prihvaćeno (Accepted): 25. 09. 2017.

Javnobilježnička nadležnost u osnivanju društava s ograničenom odgovornošću je iznimno bitna u današnjoj sveprisutnoj progresiji digitalnog razvoja društva koje je s jedne strane pozitivna posljedica modernog vremena, dok istodobno krije mnoge negativnosti napretka informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Svrha spomenute javnobilježničke funkcije je zaštita pravne sigurnosti svih subjekata u registarskim postupcima te ujedno i sigurnosti elektroničkoga pravnog prometa. Stupanjem na snagu Zakona o osnivanju trgovačkih društava na daljinu u naš bi se pravni sustav uveo model neposredne elektroničke registracije društava s ograničenom odgovornošću putem elektroničke platforme i potpunog online pristupa. Predmnijeva se da iz tog modela osnivanja lako mogu proizaći razni oblici negativnih posljedica, od nezakonite uporabe osobnih podataka i krađa identiteta pa sve do pranja novca, pojave financijskog terorizma i time ugroze nacionalne sigurnosti.

Ključne riječi: javni bilježnik, elektroničko osnivanje, pravna sigurnost, krađa identiteta, pranje novca, financijski terorizam, nacionalna sigurnost Republike Hrvatske

Mira Grbac

Ante Grbac

I. UVOD

Cilj ovog rada je analiza problematike iz područja sigurnosti, zaštite identiteta i ostalih aspekata povezanih s uvođenjem modela neposrednoga elektroničkog osnivanja društava s ograničenom odgovornošću. U njemu se uspoređuju modeli elektroničkog osnivanja trgovačkih društava uz sudjelovanje javnih bilježnika (posredna elektronička registracija) te neposredne elektroničke registracije gdje nije potrebno fizičko sudjelovanje osobe kao kontrolora vjerodostojnosti i ispravnosti tog postupka, već se putem određenih aplikativnih rješenja digitalno konstruira cjelokupni proces osnivanja. Okosnica razmatranja počiva na pretpostavci da su rizici koji proizlaze iz neposredne

elektroničke registracije znatno veći od mogućih pozitivnih značajki takve vrste osnivanja. Nadalje, ovaj rad će se s gledišta očuvanja identiteta i osiguranja istih od krađe i s aspekata financijskog terorizma kao sigurnosne ugroze baviti uvođenjem u pravni poredak Republike Hrvatske neposredne elektroničke registracije po predloženom Zakonu o osnivanju trgovačkih društava na daljinu koji se trenutno nalazi u stadiju provedene javne rasprave sa zainteresiranom javnošću.¹ Postavlja se pitanje

1 U smislu značenja pojedinih izraza iz članka 2. Prijedloga zakona o osnivanju trgovačkih društava na daljinu osnivanje trgovačkog društva na daljinu je postupak u kojemu osnivači i druge osobe koje sudjeluju u postupku osnivanja uređuju međusobne odnose te određuju ustroj i osnivaju trgovačko društvo, bez potrebe njihove fizičke prisutnosti kod usvajanja i potpisivanja općeg akta i podnošenja prijave registarskom sudu, koji se postupak u cijelosti provodi elektroničkim putem korištenjem propisanih elektroničkih obrazaca i prema utvrđenom redosljedu postupanja, a koji obuhvaća i postupak upisa osnivanja u sudski registar. Podatak dostupan na stranici <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=5126> (14.09.2017.)

* Adresa autora (Author's adress): Mira Grbac, mag. iur. univ. spec. polit., javni bilježnik, Vodice, Obala J. I. Cote 27, mira.grbac@gmail.com

** Ante Grbac, mag. iur. univ. spec. polit., odvjetnički vježbenik u Zajedničkom odvjetničkom uredu Marije i Vladimira Burića, pisarnica Vodice, ante.grbac@gmail.com

otvara li takav način osnivanja prostor mogućim elektroničkim krađama od kojih su najčešće krađe identiteta. Naime, poznato je da su države u kojima je znatno olakšan ulazak u financijske tokove te u kojima ne postoji stroga formalna provjera identiteta osnivača trgovačkih društava, mamac za mnoge negativne pojavnosti koje se kreću od širenja sive ekonomije, pranja novca pa sve do financijskog terorizma.

O razmjerima izuzetno negativnih posljedica izuzimanja javnih bilježnika u radnjama i postupcima povezanim s trgovačkim društvima, svjedoči i nedavan velik porast krađa identiteta u trgovačkim društvima i pranja novca koji se dogodio na području Bugarske, nakon što se uveo isključivi elektronički pravni promet i registracija. Suprotno tome, značenje sudjelovanja javnih bilježnika u postupcima osnivanja trgovačkih društava u državama germanskoga pravnoga kruga (Austrija i Njemačka) je od iznimne je važnosti pa te zemlje nisu uvele neposrednu elektroničku registraciju. Provedeni rezultati istraživanja nisu uspjeli detektirati sudsku praksu iz područja rizika koje nosi neposredna elektronička registracija pa bi takva analiza mogla u budućnosti predstavljati polazišnu osnovu za novo istraživanje. S druge strane, može se konstatirati kako nepostojanje sudske prakse predstavlja ujedno i potencijalno ograničenje modela neposredne elektroničke registracije. Stoga se u ovome radu analiziraju hipotetske ugroze koje bi mogle nastati uvođenjem neposredne elektroničke registracije.

Također, analizira se predloženi Zakon o osnivanju trgovačkih društava na daljinu koji se uspoređuje s postojećim modelom posrednoga elektroničkog osnivanja. Smatra se da bi u normiranim alternativnim sustavima elektroničkog osnivanja uvijek trebalo dati prednost recentnom modelu javnobilježničke nadležnosti u registarskim postupcima. Predlažu se rješenja po kojima bi se postupak posredne elektroničke registracije provodio brzo i učinkovito kao i do sada, ali s parametrima većeg nadzora. U svim slučajevima legitimnog osnivanja društava ta procedura bi trebala biti pojednostavljena i usmjerena na principu javnog bilježništva kao jedinstvenoga provedbenog tijela, dok bi se u slučajevima postojanja sumnje ona podizala na višu kontrolnu razinu. Uloga javnih bilježnika u osnivanju trgovačkih društava elektroničkim putem uz autentifikaciju istovjetnosti potpisnika, jamstvo vjerodostojnosti osnivačkih akata i pravnu pomoć je neizostavna jer bi kod neposredne elektroničke registracije cijena otklona štete bila puno veća od uklanjanja njezina uzroka.

II. SUDJELOVANJE JAVNIH BILJEŽNIKA U OSNIVANJU TRGOVAČKIH DRUŠTAVA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Kao neizostavni pravno-sigurnosni aspekt rimskoga pravnog sustava, od samih njegovih začetaka razvijao se latinski notarijat, što ukazuje na činjenicu kako služba javnih bilježnika nije posljedica trenda ili političkih eksperimenata, već je rafinirana, evoluirana i etablirana djelatnost koja jamči pravnu i financijsku sigurnost svim sudionicima postupaka koji se odvijaju pred njima. Put koji javni bilježnik mora proći da bi bio postavljen na tako časnu i odgovornu funkciju zahtijeva višegodišnje odricanje i cjeloživotnu profesionalnu edukaciju te predstavlja eliminacijski i kristalizacijski proces, rezultat kojeg uživaju samo najpošteniji pojedinci.² Od prvog dana nakon osnutka javnobilježničke službe u Republici Hrvatskoj javni bilježnici sudjeluju u postupcima osnivanja trgovačkih društava, bilo putem klasične registracije ili naknadno, uvođenjem elektroničke registracije uz primjenu naprednog elektroničkog potpisa javnog bilježnika i posredstvom usluge e-tvrtka.^{3 4} Elektroničkim putem⁵, uz primjenu naprednog elektroničkog potpisa,⁶ javi bilježnici sami ili u suradnji sa servisom *hitro.hr* te trgovačkim sudovima osnivanju društva s ograničenom odgovornošću (društvo s ograničenom odgovornošću⁷ i jednostavno društvo s ograničenom

2 Tako Dika kaže da bi se moglo štoviše reći da je država višestruko profitirala osnivanjem javnobilježničke službe. Osim što je ostvarena znatno viša razina pravne sigurnosti općenito u obavljanju poslova koji su do osnivanja službe obavljala razna državna tijela, odnosno što je uopće omogućeno da javni bilježnici preuzmu obavljanje niza novih poslova koje bi bez njih bilo teško uspješno obavljati, posebno u sferi uređenja odnosa vjerovnika i dužnika i statusnog segmenta djelovanja trgovačkih društava, država je obavljanje čitavog niza pravnih poslova koje je prije morala sama organizirati i financirati prepustila službi koja sama snosi rizik svoje djelatnosti. Država je pored toga dobila i značajan broj urednih poreznih obveznika, koji su uz to zaposlili i odgovarajući broj osoba koje bi inače uglavnom radile u nekoj od javnih službi koje bi morala sama financirati. Dika M. "Izvanparnična i koncilijajska funkcija javnih bilježnika- de lege lata i de lege ferenda", Zbornik PFZ, 59, (6) 1153-1177 (2009), str. 1156.

3 Vidi Zakon o trgovačkim društvima (NN 111/93, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13 i 110/15), članak 387.

4 Elektronička registracija trgovačkih društava započela je krajem 2008. g. na području Trgovačkog suda u Varaždinu te se postupno tijekom 2009. g. širila i na područja ostalih trgovačkih sudova.

5 Više o tome vidi u Maganić, A. «Javni bilježnik u elektroničkom pravnom prometu», Zbornik PFZ, 63, (2) 383-431 (2013).

6 Više o tome vidi u Katulić, T. «Razvoj pravne regulacije elektroničkog potpisa, elektroničkog certifikata i elektroničke isprave u hrvatskom i poredbenom pravu», Zbornik PFZ, 61, (4), 1339-1378, 2011.

7 Vidi više u Zakon o trgovačkim društvima (NN 111/93, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13 i 110/15,) članak 385.

odgovornošću⁸) u vrlo kratkim rokovima od svega jednog dana.⁹ U tom su postupku javni bilježnici nastupaju kao višestruki jamci sigurnosti pravnog poretka i općenito nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske.

Postojeći sustav je ekstremno učinkovit, brz, ekonomičan, ažuran i njime se osigurava visoka razina pravne sigurnosti u području elektroničke registracije te se postavlja pitanje o tome zašto bi se ugrožavala tako dobra rješenja radi eksperimentalnih inovacija koje posebno nisu sigurnosno prihvatljive u tranzicijskim državama. *Zimmerman i Schmitz-Vornmoor* (2009) ističu kako je za javnobilježnički poziv bitno je da se njegova djelatnost prevede u elektronički svijet, a da se istodobno naglasi vrijednost javnobilježničkog postupka sastavljanja javne isprave, koji pretpostavlja osobnu nadležnost javnog bilježnika.¹⁰ Ujedno smatraju da nije svaki posao pogodan za sklapanje klikom miša, makar se to povremeno tvrdi.¹¹ Suprotno tome, *Jakšić i Petrović* (2016) navode da takvo osnivanje valja omogućiti popunjavanjem jednostavnih i unaprijed pripremljenih obrazaca, a verifikaciju istinitosti i točnosti podataka učiniti na druge načine bez upotrebe usluga javnog bilježnika.¹² Prema recentnoj proceduri, da bi društvo na području Republike Hrvatske bilo osnovano, potrebno je proći određene sigurnosne punktove koji se javljaju u vidu provjere identiteta osnivača te provedbe mjera i radnji osnovanih u svrhu otkrivanja pranja novca i financiranja terorizma, ako su ispunjene pretpostavke iz članka 9. Zakona o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma (NN 87/08,25/12, dalje: ZSPNFT).¹³ Osim toga, osnivački akt trgovačkog društva sastavlja se u formi javne isprave (javnobilježničkog akta ili javnobilježnički potvrđene privatne isprave), što znači da njene odredbe imaju sadržajnu dokaznu snagu. Prijavi za osnivanje novog subjekta upisa, osnivači su dužni priložiti i izjavu iz članka 40.a Zakona o sudskom registru (NN 148/13, dalje: ZSR) kojom oni, pod prijetnjom davanja lažnog iskaza, jamče da nemaju nepodmirenih dugovanja na osnovi poreza te doprinosa za mirovinsko, odnosno zdravstveno osiguranje kao ni dugovanja za neto

plaće radnicima.¹⁴ Javni bilježnik, ovjeravajući potpis davatelja te izjave ujedno utvrđuje istovjetnost potpisnika, što neće biti moguće primjenom neposredne elektroničke registracije. Dakle, postojeća razina kontrole u osnivanju trgovačkih društava neminovno će se pogoršati u slučajevima isključivo *online* osnivanja.

III. KOMPARATIVNI PRIKAZ POSTUPAKA OSNIVANJA U DRUGIM DRŽAVAMA

Osnivanje društava s ograničenom odgovornošću u Austriji uređeno je Zakonom iz 1906. g. - *GmbHG - Gesetz vom 6. März 1906, über Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbH-Gesetz - GmbHG)StF: RGBI. Nr. 58/1906*, a odvija se uz neizostavno sudjelovanje javnih bilježnika kao sastavljača isprava i jamaca istovjetnosti osnivača.¹⁵ Ako se pri osnivanju žele dobiti određene porezne olakšice i oslobodenja od plaćanja državnih pristojbi, potrebno je ishoditi prethodnu potvrdu Austrijske gospodarske komore ili određenih drugih tijela, ovisno o specifičnostima društava koja se osnivaju. Javni bilježnik sastavlja statut (*Gesellschaftsvertrag*) u formi javnobilježničke isprave. Osnivači nakon bilježnika moraju u banku radi uplate temeljnog kapitala, a poslije toga sva se dokumentacija predaje lokalnom trgovačkom sudu radi upisa. Javni bilježnici i odvjetnici dužni su isprave trgovačkom sudu podnositi u elektroničkom obliku, a u slučaju predaje papirnato oblika plaća se veća pristojba.¹⁶ Nakon upisa društva trgovački sud će obavijestiti poreznu upravu koja društvu izdaje porezni i PDV broj u roku od mjesec dana nakon podnošenja zahtjeva. Njemačka je tvorac postojanja društava s ograničenom odgovornošću te je prvi put još 1892. godine ovaj oblik društva normiran zakonom *GmbH-Gesetz (Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung) Gesetz vom 20.04.1892.* koji je posljednji put izmijenjen 17.07.2017. godine. Danas se u Njemačkoj sudski registar vodi isključivo u elektroničkom obliku uz sudjelovanje javnih bilježnika koji svu dokumentaciju dostavljaju sudu na elektroničkim obrascima.¹⁷ Razlika između Austrije i Njemačke je u načinu podnošenja prijave i ispra-

8 Ibid. članak 387 st.2.

9 Vidi Zakon o sudskom registru (NN 1/95, 57/96, 1/98, 30/99, 45/99, 54/05, 40/07, 91/10, 90/11, 148/13, 93/14 i 110/15), članak 5 i članak 39 (NN 148/13)

10 Zimmerman s., Schmitz - Vornmoor A. «Javnobilježnička služba u Europskoj uniji, Zbornik PFZ, 59, (6) 1217- 1250 (2009), str.1239

11 Ibid.

12 Jakšić T., Petrović, S. «Mogući pravci izmjena i dopuna hrvatskoga prava društava», Zbornik pravnog fakulteta sveučilišta u Rijeci (1991) v. 37. br.3. 1101-1148, (2016), str 1113.

13 Vidi u Zakon o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma (NN 87/08,25/12), obveza primjene mjera dubinske analize stranke, članak 9.

14 Vidi u Zakon o sudskom registru, članak 40.a (NN 148/13)

15 GmbHG - Gesetz vom 6. März 1906, über Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbH-Gesetz - GmbHG)StF: RGBI. Nr. 58/1906, na stranici <https://www.jusline.at/gesetz/gmbhg> (14.09.2017.)

16 <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/austria/starting-a-business> (6. 9. 2017.)

17 GmbH-Gesetz (Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung) Gesetz vom 20.04.1892. (RGBI. I S. 477) zuletzt geändert durch Gesetz vom 17.07.2017 (BGBl. I S. 2446) m.W.v. 22.07.2017, na stranici <https://dejure.org/gesetze/GmbHG> (14.09.2017.)

va te u rokovima. U potonjem slučaju postupak se odvija isključivo elektroničkim putem, a rokovi su određeni na svega nekoliko dana.¹⁸ Nasuprot pravno-sigurnom germanskom modelu, u Bugarskoj su se radi uvođenja neposredne elektroničke registracije dogadale brojne krađe trgovačkih društava tako da su se elektroničkim putem mijenjali članovi društava i članovi uprave, a sve radi podizanja kredita i preuzimanja drugih obveza u ime ukradenih društava. Kao posljedica toga nastali su ogromni dugovi što je pogubno utjecalo na ekonomsku stabilnost države. Nakon što se elektronički sustav uspostavljen u Bugarskoj pretvorio u ilegalni lanac, ostavivši time posljedice na pravosudni sustav te na gospodarsku i pravno-sigurnosnu sliku države, Bugarska vlada je na sjednici 8. lipnja 2016. odlučila ponovo odrediti nadležnost javnih bilježnika kod takvih postupaka i to ne kao ovjerovitelja potpisa stranaka, već kao sastavljača isprava, odnosno potvrđivanja njihova cijelog sadržaja.¹⁹ ²⁰ Radi sprječavanja prijevera donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o trgovačkim društvima koji je objavljen je u Državnom glasniku Bugarske, broj 105 od 30. prosinca 2016. godine i njime su uvedene brojne izmjene i dopune bazirane na većoj pravnoj sigurnosti kod izmjena podataka vezanih uz status trgovačkih društava.²¹ Bugarska javnobilježnička komora kao izvorište problema s trgovačkim društvima navele je slučajeve krivotvorenja koji su se provodili putem lažnih dokumenata i izdanih elektroničkih potpisa kojih je izdano više od 400.000 i od kojih je veliki broj pripadao upravo osobama koje su prodale svoj identitet. Osim toga, u provedenom opsežnom istraživanju utvrđeno je kako osnivači preferiraju osnivanje uz sudjelovanje javnih bilježnika koji ujedno provode autentifikaciju stranaka pa time smanjuju mogućnost elektroničkih krađa.²² Informacija o ukupnom broju elektroničkih krađa u trgovačkim društvima nije dostupna u statističkom obliku. Međutim, iz svega prethodno navedenog se može izvesti zaključak da neposredna elektrifikacija u registarskim postupcima nije dobro zakonsko rješenje. Opredijeljenost za elektronički postupak osnivanja s neizostavnim sudjelovanjem javnih bilježnika ne samo da pridonosi sigurnosti i

povjerenju stranaka koje sudjeluju u postupku, već je jamstvo opće pravne sigurnosti u elektroničkom pravnom prometu. Dokaz takve opredijeljenosti su primjeri država germanskoga pravnog kruga, politički jakih i ekonomski stabilnih država, koje posjeduju napredan sustav osnivanja društava, a ujedno izražavaju skepticizmom spram uvođenja potpune elektroničke registracije. Iste te države nisu podržavale ni prijedlog Direktive o društvu s ograničenom odgovornošću s jednim članom (*Societas unius personae*) COM/2014/0212 final - 2014/0120 (COD), koji je Europska komisija izradila 2014. godine.²³ Specifičnost tog društva je upravo u načinu osnivanja koje bi se obavljalo neposrednom elektroničkom registracijom. Konferencija CNUE (*The Council of the Notariats of the European Union*), održana u Salzburgu 20.-21. travnja 2017. pod nazivom «Digitalizacija u trgovačkom pravu», otvorila je raspravu o prednostima, ali i rizicima potpune elektrifikacije u trgovačkim postupcima. «Digitalizacija u pravu trgovačkih društava na europskoj razini jedan je od prioriteta koje je Junckerova Komisija postavila za 2017.g. Njegov konačni cilj je da se čitavim životnim ciklusom tvrtke upravlja putem interneta. Dokumenti se trebaju podnijeti samo jednom (*once only principle*), svi postupci trebaju biti digitalni kao standard (*digital by default*), a transakcije pravnih osoba preko državnih granica trebaju biti omogućene na mreži».²⁴ U ožujku 2016. g. stručna skupina iz područja trgovačkog prava (*The Informal Company Law Expert Group (ICLEG)*) izradila je po nalogu Europske komisije Izvješće o digitalizaciji u trgovačkom pravu (*Report on digitalisation in company law*).²⁵ Izvješće favorizira uporabu *online* pristupa kod formiranja društava, ali ujedno ostavlja mogućnosti nacionalnim pravima država članica za sudjelovanjem javnih bilježnika u elektroničkoj registraciji.²⁶

IV. KRAĐE IDENTITETA, PRANJE NOVCA, FINANCIJSKI TERORIZAM I NJIHOVA POVEZANOST S NEPOSREDNOM ELEKTRONIČKOM REGISTRACIJOM

Ograničena odgovornost za osobe malicioznih namjera u nezakonitom djelovanju je plodno tlo da se financijski sustav dovede do ruba propasti jer

18 <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/germany/starting-a-business> (6. 9. 2017.)

19 Podaci na stranicama: <http://www.balkaneu.com/bulgaria-proposes-10-years-jail-theft-firms/> (6. 9. 2017.) <http://sofiaglobe.com/2016/06/08/bulgarian-cabinet-approves-bill-aimed-at-curtailling-theft-of-companies/> (6. 9. 2017.)

20 Vidi više u Important amendments on commercial Act, SG 105/2016, promulgated 30/12/2016 dostupno na stranici <https://home.kpmg.com/bg/en/home/insights/2017/01/important-amendments-to-the-commercial-act.html> (15.09.2017.)

21 Podatak dostupan na stranici <http://www.dgkv.com/index.php?p=news&lang=en&id=765> (15.09.2017.)

22 Podatak dostupan na stranici <http://sofiaglobe.com/2016/06/08/bulgarian-cabinet-approves-bill-aimed-at-curtailling-theft-of-companies/> (6. 9. 2017.)

23 Vidi više na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A52014PC0212> (6. 9. 2017.)

24 <https://www.notar.at/de/aktuelles/veranstaltungen/29-europaeische-notarentage/conference-european-civil-law-notaries/> (7. 9. 2017.)

25 The Informal Company Law Expert Group (ICLEG) "Report on digitalisation in company law", march 2016., dostupno na stranici http://ec.europa.eu/justice/civil/files/company-law/icleg-report-on-digitalisation-24-march-2016_en.pdf (15.09.2017.)

26 Ibid. str. 17

društva osnovana s takvim ciljem generatori su nelikvidnosti te tvorci kolapsa financijskih tokova. Zloupotrebna neodgovornosti, odnosno nelegitimne namjere i ciljevi osnivanja tih društava isključuju nepostojanje odgovornosti članova društva za obveze društva i predstavljaju proboj pravne osobnosti.²⁷ Tako Barbić (2010) kaže da isključenje odgovornosti članova omogućuje da se oni utjecajem na vođenje poslova društva koriste društvom kao paravanom za postizanje svojih posebnih ciljeva odvojenih od ciljeva društva i tako iskoriste društvo u prijevarne svrhe.²⁸

Slučajevi nezakonitih osnivanja društava s ograničenom odgovornošću, uz nepostojanje striktno provjere osnivača i kontrole njihove stvarne namjere te pozadine osnivanja, mogu samo progresivno rasti s pojavom isključivoga elektroničkog osnivanja. U narednim podnaslovima definiraju se pojmovi «krađa identiteta», «pranje novca» i «financijski terorizam» te se primjena istoimenih nelegalnih aktivnosti dovodi u vezu s neposrednom elektroničkom registracijom društava s ograničenom odgovornošću.

1. KRAĐE IDENTITETA

Agencija za zaštitu osobnih podataka je krađu identiteta (*Identity theft*)²⁹ definirala kao radnju kojom netko koristi (prikuplja obrađuje) tuđe osobne podatke (fizičkih osoba) protivno zakonu. Hrvatski Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15 i 61/15, dalje u tekstu: KZ) u članku 146. (NN 56/15) normira kazneno djelo nedozvoljene uporabe osobnih podataka za koje je predviđena kazna zatvora do godinu dana za osnovni oblik, dok ostali stavci istog članka normiraju kvalificirane oblike tog djela s maksimalnom kaznom do 5 godina zatvora. Međutim, iz odredbi članka 146. KZ-a, razvidno je da isti obuhvaća samo određene oblike nedozvoljene uporabe osobnih podataka. S obzirom na to u današnje digitalno doba postoje razne vrste elektroničkih krađa i široka mogućnost zloupotrebna osobnih podataka bilo bi svrsishodno normirati proširene oblike ovog kaznenog djela te ih strože penalizirati. Počinitelj koji bi ukrao nečiji identitet s ciljem počinjenja prijave radi stjecanja protupravne imovinske koristi trebao bi biti izdvojen u posebnu kategoriju. Američki “*The Identity Theft and Assumption Deterrence Act*” *Public law 105–318—OCT. 30* iz 1998. godine³⁰ za krađu identiteta predviđa kazne do 3 godine zatvora odnosno,

ako je šteta veća od iznosa od 1.000,00 dolara u periodu od godinu dana za počinitelja je propisana kazna do 15 godina. U slučaju da je ranije spomenuto djelo povezano s trgovinom drogom ili nasilnim kaznenim djelom kazna zatvora može biti do 20 godina, dok za krađu identiteta povezanu s međunarodnim terorizmom predviđa 25 godina zatvora.³¹ Ujedno, predmetni zakon vrlo opsežno normira razne oblike kaznenog djela krađe identiteta. Stav je Američke federalne agencije da su krađe identiteta vrlo jak alat anonimnosti za kriminalce i teroriste te opasnost za nacionalnu sigurnost i privatne građane.³² Potrebno je napomenuti kako krađe identiteta u trgovačkim društvima na svjetskoj razini karakterizira zakonska nenormiranost, dijelom jer se radi o novoj pojavi kao posljedici razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologija, a dijelom iz jednostavnog razloga što još dosta država ima u praksi vrlo funkcionalni sustav provjere identiteta prilikom osnivanja i obavljanja drugih radnji iz domene trgovačkih društava, najčešće putem javnih bilježnika.

2. PRANJE NOVCA

Fiktivna trgovačka društva (*shell company, paper company*) karakteristična su za države gdje ne postoji dosljedni nadzor osnivanja društava i njihovih osnivača. Ovakva su društva pogodna za sve oni koji nastoje novac bez poznatog porijekla pretvoriti u legalni novac. Pojam pranja novca (*money laundering*) podrazumijeva izvršavanje radnji kojima se prikriva pravi izvor novca ili druge imovine za koju postoji sumnja da je pribavljena na nezakonit način u zemlji ili inozemstvu, uključujući: (1) zamjenu ili bilo kakav drugi prijenos novca ili druge takve imovine, (2) prikrivanje prave prirode, izvora, lokacije, raspolaganja, kretanja, vlasništva ili prava u vezi s novcem ili drugom takvom imovinom i (3) stjecanje, posjedovanje ili uporabu novca ili druge takve imovine.³³ Proces pranja novca odvija se u fazama³⁴ koje uključuju postavljanje priljagov novca, njegovu transformaciju, tj. raslojavanje

27 Zakon o trgovačkim društvima, odgovornost članova trgovačkog društva, članak 10. stavak 3. i 4.

28 Barbić, J. «Pravo društava – knjiga druga – društva kapitala, svezak II.», Zagreb, (2010), str. 35

29 Više na stranici: <http://azop.hr/aktualno/detaljnije/krađa-identiteta-i-kako-se-zastiti> (14.09.2017.)

30 Podatak dostupan na: <https://www.ftc.gov/sites/default/files/itadact.pdf> (15.09.2017.)

31 Također, Chris Jay Hoofnagle razlikuje krađe identiteta te ih dijeli na one u kojima je preuzet postojeći račun ili je osnovan novi. Vidi više o tome u Hoofnagle C.J. «Identity theft: making the known unknowns known» Harvard Journal of Law & Technology Volume 21, Number 1 Fall 2007. Podatak dostupan na stranici: <http://jolt.law.harvard.edu/articles/pdf/v21/21HarvJLTech097.pdf> (14.09.2017.)

32 Za FBI, krađa identiteta nisu ništa novo jer se bavi kriminalcima koji falsificiraju identifikacijske dokumente desetljećima, od krivotvoritelja do bjegunaca u bijegu. Ipak, ta prijetnja danas sve prožima i prijave su sofisticiranije nego ikad, uključujući i online elemente. Podaci dostupni na stranici <https://www.fbi.gov/investigate/white-collar-crime/identity-theft> (15.09.2017.)

33 Smjernice za provođenje Zakona o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma za kreditne institucije, kreditne unije i institucije za elektronički novac, Hrvatska narodna banka, Zagreb, srpnja 2015.

34 Vidi više na stranici: https://www.moneylaundering.ca/public/law/3_stages_ML.php (15.09.2017.)

na tržištu i na kraju fazu integracije kada se takav novac podudara s onim koji je stečen legalnim putem te mu se više ne može utvrditi porijeklo. U hrvatskom KZ-u u članku 265. stavak 4. kazneno je djelo pranje novca u financijskom poslovanju te uz pribavljanje veće imovinske koristi normirano kao kvalificirani oblik toga kaznenog djela.³⁵ Terorizam i pranje novca vrlo usko su vezani pojmovi pa se tako u literaturi proces financiranja terorizma (*terrorism financing*) često naziva obrnutim procesom pranja novca. Država u kojoj postoji sigurnosno labilna konstrukcija platnog prometa te u kojoj je olakšan protok neprovjerenoga kapitala vrlo lako može postati meta terorističkih ciljeva i time sigurnosno ugrožena. *Pajić i Vežović* (2013) navode kako perači novca i financijeri terorizma koriste pravne praznine, nedorečenosti i nedjelotvornost pravnih poredaka da bi provodili svoje kriminalne aktivnosti i tako sebi stjecali protupravnu imovinsku korist, odnosno neosnovano se bogatili.³⁶ Može se zaključiti da neposredna elektronička registracija u samom svom začetku, odnosno već kao ideja ukazuje na veliku vjerojatnost ugroze nacionalnih interesa Republike Hrvatske, naročito u smislu ugroza poput pranja novca i ostalih financijskih negativnosti koje bi iznjedrilo sustav u kojem ne postoji nadzor osoba koje otvaraju trgovačka društva s ograničenom odgovornošću.

3. FINACIJSKI TERORIZAM

U urušenom sigurnosnom sustavu kao nova prijetnja društvu javlja se financijski terorizam. (*financial terrorism*). Da bi shvatili pojam «financijski terorizam», potrebno je započeti s objašnjenjem terorizma (*terrorism*). Terorizam nije egzaktna te ga karakterizira postojanje brojnih i međusobno različitih definicija. Međutim, općenito se može reći da je terorizam neprijateljski čin usmjeren postizanju cilja širenjem straha. Opće prihvaćeno mišljenje je da se teroristički čin može izvesti samo oružanim napadima i diverzijama, ali kako je napredak modernih tehnologija integriran i u terorističke organizacije, potrebno je razviti svijest da u bliskoj budućnost prijeti određena opasnost terorističkog napada uspravljenog spram pravne sigurnosti financijskih tokova i time financijskog i sigurnosnog ugrožavanja Republike Hrvatske. Da bismo razumjeli kako spriječiti tu prijetnju bitno je shvatiti kako terorističke organizacije funkcioniraju. Prvi i najvažniji dio organizacije terorističkog čina je faza infiltracije. U slučaju financijskog terorizma infiltracija bi bila osnivanje fiktivnih društava s ograničenom odgovornošću čiji je isključivi plan pranje

novca, financiranje terorizma, generiranje nelikvidnosti i ekonomska destabilizacija društva. Tako bi se ugrozila financijska stabilnost društva te stvorila nesigurnost i nepovjerenje koji bi mogli ostvariti biće kaznenog djela terorizma³⁷ i financiranja terorizma³⁸. Druga faza, odnosno izvršenje terorističkog čina je slučaj kad pojedinačni počinitelj terorističkog akta ili takva grupacija (čelija) nanosi štetu financijskom sustavu države na način da obavlja poslove isključivo radi uzrokovanja njegova poremećaja. Treća faza je reakcija na teroristički čin, odnosno urušavanje i kolaps financijskog sustava koji neposredno uzrokuje strah i nesigurnost kod određenih sudionika pravnog prometa i financijskog sustava, a posredno i kod ostalih građana. Iako ovakva hipoteza iz sadašnjeg viđenja može izgledati kao apstrakcija, trebalo bi uzeti u obzir našu perspektivu od prije dvadeset godina kada nitko nije mogao ni zamisliti da bi jedan haker svojim (terorističkim) činom mogao napraviti paniku ne samo na državnoj, već i na globalnoj razini. Sveprisutna globalizacija uzrokuje otklon interesa s konvencionalnih prijetnji, usmjeravajući ih danas sve više na karakteristične asimetrične ugroze³⁹. Takva asimetrična i moderna ugroza mogao bi biti upravo financijski terorizam. Tako *Bilandžić* (2014) ukazuje na prisutnu transformaciju terorističkih udara s nekadašnjih dominantnih političkih na gospodarske mete.⁴⁰ Financijski terorizam je neprijateljski čin usmjeren protiv pravne sigurnosti novčanih transakcija, kojem je krajnji cilj širenje nesigurnosti, financijska destabilizacija društva te prijetnja nacionalnoj sigurnosti države. U nastavku teksta navodi se eksplicacija takve jedne ugroze i njezin utjecaj na turizam kao našu stratešku granu gospodarstva. Republika Hrvatska je vodeća država u svijetu po kriteriju udjela ukupnih prihoda od turizma u BDP-u sa zastrašujuće velikih 24,7 % udjela⁴¹, dok jedna turistički iznimno potentna država kao što je Španjolska ima udio ukupnih prihoda od turizma u BDP-u od 14,2 %⁴². To nesumnjivo dovodi do zaključka da gospodarska i strateška

35 Kazneni zakon, čl. 265 st.4. (NN 144/12).

36 Pajić D., Vežović S. «Pranje novca i financiranje terorističkih aktivnosti s osvrtom na ulogu financijsko-obavještajnog odjela», Društveni ogledi, časopis za pravnu teoriju i praksu, Pravni fakultet u Mostaru 143-163. (2013), str 162.

37 Kazneni zakon, članak 97. «Terorizam» (NN 125/11, 144/12, 56/15 i 61/15).

38 Kazneni zakon, članak 98. «Financiranje terorizma» (NN 125/11, 144/12, 56/15 i 61/15). Zakon o javnom bilježništvu (NN 78/93, 29/94, 162/98, 16/07, 75/09, 120/16);jima veliki problem predstavlja naslanjaženje u našo

39 Tako Ogorec (2008) tvrdi da suvremeni terorizam više nije svojvrstan oblik borbe za slobodu političke strukture ili pokreta koji nema drugu alternativu, nego krajnje destruktivan i beskompromisan napad na sve uvriježene društvene vrijednosti. Vidi više u Ogorec, M. «Novi oblici ugroza i nacionalna sigurnost u percepciji hrvatskih građana», Institut za istraživanje i razvoj obrambenih sustava MORH-a, Zagreb (2008).

40 Bilandžić M. «Terorizam i restrukturiranje društvene moći», Polemos 16, 2014, str. 39

41 <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/croatia2017.pdf>

42 <https://knoema.com/atlas/Spain/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Total-Contribution-to-GDP/Contribution-of-travel-and-tourism-to-GDP-percent-of-GDP> (13. 9. 2017.)

orijentacija na turizam, koliko bila pozitivna kao generator oporavka hrvatske ekonomije, toliko je negativna činjenica da se radi o iznimno nestabilnim i nesigurnim izvorima prihoda. Naime, turizam za razliku od drugih djelatnosti, osjetljiviji je na određene negativne fluktuacije pa je tako npr. Turska zbog incidenta s Rusijom i blizine ratnih sukoba u 2016. godini izgubila oko 8 milijardi dolara od 2014. do 2016. godine. Naposljetku, taj gubitak je iznosio samo 1 % turskog BDP-a⁴³, dok bi taj gubitak u hrvatskom BDP-u imao udio blizu 10 %. Sukladno prije navedenim činjenicama nije teško izvući zaključak kako bi teroristički udar negdje na našem teritoriju bio dovoljan pa da se cjelokupna hrvatska ekonomija uruši na razine prije nedavne ekonomske krize. Ovaj pretpostavljeni primjer financijskog terorizma može biti izveden iz konkretnih primjera koji predstavljaju priličnu diverziju za turiste, a to je reklamiranje nepostojećih smještajnih kapaciteta i uzimanje depozita za njih. Naime, postoje primjeri brojnih prijevara počinjenih na modernim informatičkim platformama za turističke rezervacije pa se tako dogadalo da turisti uplate određen iznos novca, a po dolasku na destinaciju shvate da su prevareni.⁴⁴ Iza tih prijevara može biti trgovačko društvo koje je osnovano uz pomoć ukradenog identiteta u svrhu takvih zlouporaba. Takva situacija ne može dovesti do poremećaja u gospodarstvu, osim ako u pojedinim državama postoji mogućnost da se krađom identiteta i bez posredne kontrole otvaraju društva čija osnova djelatnost može biti upravo reklamiranje nepostojećih smještajnih kapaciteta, *rent-a-car* vozila, *charter* plovila i inih stvari za koje bi se mogao uzimati depozit. U turizmu se trendovi mijenjaju strelovitom brzinom i jedan stranac, koji bi u medijima pročitao priču o učestalim prijevarama u Hrvatskoj, jednostavno će otići u neku drugu državu u kojoj je pravna sigurnost na prvome mjestu te koje ne dopuštaju takvu vrstu poslovanja. Pojam terorizma u ovoj situaciji bi se očitovao u poremećaju odnosa moći između države i pojedinaca, odnosno terorista koji bi svojim radnjama mogli dovesti hrvatske državljane u očaj jer znatan broj naših građana neposredno ili posredno živi od turizma.

V. NEPOSREDNA ELEKTRONIČKA REGISTRACIJA PREMA PRIJEDLOGU ZAKONA O OSNIVANJU TRGOVAČKIH DRUŠTAVA NA DALJINU

U travnju 2017. godine otvoreno je javno savjeto-

vanje o Prijedlogu zakona o osnivanju trgovačkih društava na daljinu.⁴⁵ Kao okosnica donošenja tog Prijedloga zakona ističe se olakšanje poslovanja trgovačkim društvima (društvo s ograničenom odgovornošću i jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću) uvođenjem potpunog *online* osnivanja, u kojem slučaju osnivači (fizičke ili pravne osobe) radi provođenja svih radnji osnivanja ne moraju napuštati svoj dom. U samom Prijedlogu zakona nije utvrđeno na koji bi se način elektroničkim putem obavljala identifikacija potpisnika.⁴⁶ Ovdje je potrebno naglasiti kako proces elektroničke identifikacije, kad se provodi i uz najbolje sigurnosne mehanizme zaštite identiteta od elektroničke krađe, bez vizualne autentifikacije može dovesti do raznih negativnih pojava. To mogu biti lažno predstavljanje, prijevara, mogućnosti izvršenja prisile nad osobom koja je imatelj elektroničkoga identifikacijskog dokumenta ili privatnoga i javnog ključa za elektroničko potpisivanje i dijeljenja elektroničkoga identiteta između više osoba. U provedenom savjetovanju glede spornog Prijedloga zakona, u odgovorima na stavljene primjedbe iz članka 4. s naslovom «Obrasci i isprave», rečeno je kako isprave neće morati biti potpisane čak ni naprednim elektroničkim potpisom, uz objašnjenje da to znači nepotrebno opterećenje postupka. Ujedno isprave će se moći priložiti u skeniranoj verziji ili fotografiji.⁴⁷ U skladu s tim prijeko je potrebno upozoriti na još jednu opasnost koja bi mogla proizaći iz predloženog modela. U današnje je vrijeme čest slučaj da isprave pišu određene osobe koje nisu verzirane i kvalificirane za taj posao. Tako npr. u Republici Hrvatskoj tvorci isprava koje se odnose na promet nekretnina često su razne nekompetentne osobe, čime se zapravo pogoduje nadripisarstvu. Kod neposrednoga elektroničkoga osnivanja trgovačkih društava bi se upravo mogla dogoditi ista situacija. Forma takve isprave bi u tom slučaju bila spuštena sa svojega sadašnjeg položaja javne isprave, kojoj je ispitan i potvrđen sadržaj, na mjesto obične isprave na kojoj nije potrebno čak ni elektroničkim ili fizičkim načinom ovjeriti potpis njenog imatelja. Takvu bi ispravu potpuno neprovjerenom mogao pisati svatko, odnosno elektronički popunjavati jer se više ne bi tražila njezina snažnija materijalno-formalna dokazna snaga koja se očitu-

43 <https://knoema.com/atlas/Turkey/topics/Tourism> (13. 9. 2017.)

44 <https://community.withairbnb.com/t5/Help/Scam-listings/td-p/106771> (10. 9. 2017.) http://www.huffingtonpost.com/entry/beware-this-evil-genius-airbnb-scam-us_56a7bc08e4b0172c65944c92 (10. 9. 2017.)

45 <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreenentityId=5126> (1. 9. 2017.)

46 Zakon o elektroničkom potpisu prestao je važiti 7. kolovoza 2017. uvođenjem u pravni sustav Republike Hrvatske Uredbe Europske unije broj: 910/2014. o elektroničkoj identifikaciji i uslugama povjerenja koja je implementirana u Zakon o provedbi Uredbe (EU) br. 910/2014. Europskog parlamenta i Vijeća od 23. srpnja 2014. o elektroničkoj identifikaciji i uslugama povjerenja za elektroničke transakcije na unutarnjem tržištu i stavljanju izvan snage Direktive 1999/93/EZ (NN 62/17).

47 <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=5126>, Zakon o osnivanju trgovačkih društava na daljinu, Članak 4, odgovor na komentar HJK, broj 3. (1. 9. 2017.)

je značenjem javnobilježničke isprave ili javnobilježnički potvrđene privatne isprave. Ispuštanjem kogentnog oblika isprave uz jamstvo evidentiranja njezina sastavljača, kao kvalificirane i nadležne osobe koja stoji iza takve isprave svojim imenom, zvanjem i odgovornošću za štetu, ne samo da bi se pogodovalo sivoj ekonomiji i nadripisarstvu, već bi se u neposrednom elektroničkom osnivanju trgovačkih društava stvorile pretpostavke za činjenje raznih zlouporaba. Temeljem članka 13. tog Zakona, pod naslovom «Predmet poslovanja» i sukladno odgovorima na komentare, izbor djelatnosti bi trebao biti pojednostavljen. Ovdje je bitno naglasiti kako se prilikom osnivanja društava izbor djelatnosti provodi sukladno recentnim zakonima koji normiraju pojedine djelatnosti ili podredno u skladu s Nacionalnim klasifikacijama djelatnosti ili na osnovi slobodnog upisa, ako pojedine djelatnosti nisu normirane posebnim zakonima. Kod izbora djelatnosti javni bilježnik nastupa kao kontrolno i savjetodavno tijelo, koje u suradnji s trgovačkim sudovima pomaže osnivačima izabrati predmet poslovanja društva te ih uputiti u specifičnosti ili ograničenja koje se zahtijevaju uz pojedine djelatnosti. Iz najavljenog se modela može zaključiti kako bi za takva društva trebale biti predložene neke specijalne i jednostavne djelatnosti, posebno normirane za osnivanje na daljinu. U suprotnom bi bilo posve nerealno očekivati da osnivači takvih društava znaju izabrati djelatnosti isključivim elektroničkim pristupom. Prema predloženom članku 15. Prijedloga zakona uplata poslovnih udjela nakon osnivanja društva zapravo znači ukidanje anticipirane kontrole povezane s osnivanjem društava, otvara mogućnost izvršenja zlouporaba koje utiru put raznim financijskim malverzacijama, stvaranju dugova i pranju novca. Može se dogoditi situacija da osnivači neće uopće raspolagati potrebnim kapitalom za uplatu poslovnih udjela ili će to biti kapital bez znanog porijekla, odnosno iz neprovjerenih i nezakonitih izvora. Republika Hrvatska u svojoj sadašnjoj teškoj borbi na unapređenju gospodarske i ekonomske situacije sigurno nema interesa da postane država poput Paname. Izjava iz članka 20. stavak 3. predloženog Zakona (Izjava o prihvaćanju postavljenja za direktora kojom on daje na znanje da je upoznat s obvezom izvještavanja suda te da ne postoje okolnosti zbog kojih ne bi mogao biti imenovan direktorom), iz članka 23. stavak 3. (Izjava kojom član nadzornog odbora društva izjavljuje da ne postoje zakonom propisane okolnosti koje bi priječile njegovo imenovanje) i iz članka 27. (Izjava o dugovanjima s osnova poreza, doprinosa i plaća) predloženim su zakonom snižene na najnesigurniji oblik. Dok je sukladno Zakonu o trgovačkim društvima (NN 111/93, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13 i 110/15,

dalje: ZTD) za Izjavu o prihvaćanju postavljenja potrebna forma javne isprave, po predloženom zakonu bit će dovoljan oblik obične elektroničke verzije isprave ili njezine fotografije. Time će kontrola biti svedena na minimum, a upravo bi je u ovakvim uvjetima osnivanja na daljinu trebalo povećati. Ujedno, Izjava o dugovanjima s osnova poreza, doprinosa i plaća se po ZTD-u daje u formi privatne isprave na kojoj se ovjerava potpis njezina davatelja, a zapravo bi se trebala davati u jačoj formi u kojoj bi javni bilježnik potvrdio ili sam sastavio sadržaj takve isprave. Nerijetka je situacija da takvu izjavu daju osobe koje su prezadužene i imaju nepodmirenih dugovanja glede doprinosa i plaća. Propisivanjem obvezujuće i jače forme takve bi se situacije ne samo svele na minimum, već i u potpunosti prevenirale. Nekada se u Republici Hrvatskoj uz tu izjavu zahtijevala i potvrda porezne uprave, Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje i Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, o nepostojanju dugovanja osnivača društva ili društva u kojem on ima udjele ili dionice. Ujedno se tražila i potvrda ovlaštenih pravnih osoba koje su obavljale poslove platnog prometa da na svim računima koje osnivač ima i kod pravnih osoba kod kojih se ti računi vode nema evidentiranih nepodmirenih dugovanja.⁴⁸ Izuzećem obveze da se pribave ovakve potvrde, iako se htjelo olakšati i ubrzati proces osnivanja, zapravo se postigla situacija pravne nesigurnosti jer svatko potpuno neprovjerenom može davati te izjave. Ovjeravanje potpisa potpisnika na toj izjavi nema velikog značenja (osim utvrđivanja njegova identiteta) jer javni bilježnik u takvim situacijama ne odgovara za sadržaj isprava.⁴⁹ Dakle, kao što je već navedeno, izgledno bi bilo opet normirati potrebu pribavljanja predmetnih potvrda tako da se elektronički omogućiti javnobilježničkim uredima umrežavanje s određenim državnim tijelima.

VI. RIZICI NEPOSREDNE ELEKTRONIČKE REGISTRACIJE PREMA PRIJEDLOGU ZAKONA O OSNIVANJU TRGOVAČKIH DRUŠTAVA NA DALJINU

Analizom pojedinih dijelova predloženog Zakona o osnivanju trgovačkih društava na daljinu te sumiranjem određenih bitnih postavki vezanih uz uvođenje sustava *online* osnivanja trgovačkih društava u kojem ne bi bilo posredne kontrole, predviđa se da bi mogli nastati sljedeći problemi:

- Problem lažnih identiteta ili krađe identiteta

⁴⁸ Zakon o sudskom registru, članak 41 a. (NN 1/95., 57/96., 1/98. i 30/99.).

⁴⁹ Zakon o javnom bilježništvu, članak 77. stavak 4. (NN 78/93, 29/94, 162/98, 16/07, 75/09, 162/98, 16/07, 75/09).

koji lako nastaje u situacijama kada nema fizičke autentifikacije⁵⁰ te je u današnje vrijeme digitalizacije progresivno rastući problem, a mogao bi se povećati neposrednom elektroničkom registracijom.

- Nemogućnost pouzdanog utvrđivanja identiteta i u situacijama kada isti nije ukraden, npr. dijeljenje elektroničkog identiteta između više osoba.
- Elektroničkim se putem ne može utvrditi postojanje mana volje, vidjeti nečiji izraz lica ili govor tijela pa bi se tako registracija mogla obaviti primjenom prijetnje i/ili prisile nad određenom osobom.
- Ispuštanje vjerodostojnosti i autentičnosti osnivačkog akta društva kao javne isprave.
- Nemogućnost pružanja pravne pomoći i davanja pravnih savjeta nekoj stranci u elektroničkom pravnom prometu prilikom *online* osnivanja trgovačkih društava.
- Sudski registar kao javna knjiga više ne bi mogao imao odlike načela povjerenja u njegovu glavnu knjigu i zbirke isprava. Na koji način bi se trgovačka društva osnovana *online* putem upisivala u sudski registar, odnosno da li bi se razlikovala od društava osnovanih posrednom elektroničkom registracijom?
- Kod neposredne elektroničke registracije znatno je umanjena mogućnost preventivnog pravosuđa. Štetne posljedice i mogući sudski postupci ne nastaju (ili nastaju u znatno manjoj mjeri) u situacijama kada u osnivanju trgovačkih društava sudjeluju javni bilježnici.
- Mogućnost pojave pranja novca, financiranja terorizma i financijskog terorizma.
- Moguće narušavanje ekonomske stabilnosti države koja bi u uvjetima olakšanog protoka neprovjerenoga kapitala postala ne samo gospodarski ugrožena, već i sigurnosno nestabilna.
- Negativan utjecaj na političku, ekonomsko-gospodarsku i sigurnosno-pravnu sliku Republike Hrvatske u svijetu i na njezinu privlačnost prema stranim ulaganjima i kapitalu.

Evaluirajući prethodno istaknute činjenice, koje bi prouzročila neposredna elektronička registracija, postavlja se pitanje tko bi i na koji način jamčio da Republici Hrvatskoj i njezinim sudionicima pravnog prometa neće biti nanesena imovinska šteta kao posljedica pravne nesigurnosti koju sa

50 Suвременa tehnologija je, naime istovremeno omogućila razvoj napredne tehnike falsificiranja te je kompromitirala provjeru koju javni bilježnik obavlja na tradicionalan način čime se javni bilježnik dovodi u priliku da odgovara za štetu. Prema Ernst H., Josipović T. "Javni bilježnici i javni registri", Zbornik PFZ, 59, (6) 1117-1152 (2009), str. 1148

sobom nosi osnivanje trgovačkih društava bez dosljedne kontrole? Upis takvih društava i njihovo nerazlikovanje u sudskom registru od ostalih društava, snizilo bi visok stupanj sigurnosti koji javni bilježnici u suradnji s trgovačkim sudovima osiguravaju u registarskim stvarima. Petrović, Bilić i Kemec Kokot (2015) smatraju kako narušavanje povjerenja u javni registar bi se ultimativno moglo negativno odraziti na mala i srednja poduzeća jer bi njihovi potencijalni poslovni partneri tražili dodatna osiguranja za svaku pojedinu transakciju.⁵¹ Dakle, u budućnosti bi se moglo dogoditi upravo ono što se želi izbjeći neposrednom elektroničkom registracijom. Mnogostruki rizici povezani s *online* osnivanjem na kraju bi mogli dovesti do otežavanja poslovnih procesa u mikro, malim i srednjim poduzećima^{52 53} te rezultirati gubitkom javnog povjerenja u društva osnovana na taj način. Zato je prijeko potrebno naći primjerenu dozu očuvanja kontrole nad osnivanjem trgovačkih društava sveobuhvatnim procesom posredne elektroničke registracije.

VII. JAVNO BILJEŽNIŠTVO KAO JEDINSTVENO PROVEDBENO TIJELO U ELEKTRONIČKOJ REGISTRACIJI

U sveprisutnoj elektronifikaciji pravnog prometa i suvremenim trendovima ubrzavanja i pojednostavlivanja poslovnih procesa, budućnost javnog bilježništva treba ustrojiti na principu *one-stop shop*.⁵⁴ To znači da bi javni bilježnici trebali imati mogućnost elektroničkog pristupa evidencijama i javnim registrima koje za građane vodi država (npr. matičnim uredima) te da bi se u njihovim uredima obavljale sve radnje na jednome mjestu. Za stranke bi to značilo da ne moraju više lutati u beskrajnu obavljanja potrebnih radnji i prikupljanja različite dokumentacije kod raznih institucija i tijela te da na jednome mjestu riješe sve komponente određenog procesa, uz potporu visoke profesionalnosti i neizostavnu pravnu pomoć. To bi posebice bio olakšavajući čimbenik za inozemne investitore i strance kojima velik problem predstavlja nesnalaženje u našim birokratiziranim procedu-

51 Petrović, S., Bilić, A., Kemec Kokot, I. «Provjera identiteta jedinog člana prema Prijedlogu Direktive o Societas Unius personae» – Hrvatska pravna revija, lipanj 2015., str. 26

52 Vidjeti u Zakon o računovodstvu (NN 78/15, 134/15120/16), članak 5., razvrstavanje poduzetnika na mikro, male i srednje.

53 Više vidjeti u Preporuku Europske komisije od 6. svibnja 2003 o definiranju mikro, malih i srednjih poduzeća, Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises (Text with EEA relevance) (notified under document number C(2003) 1422) podatak dostupan na stranici http://publications.europa.eu/resource/cellar/6ca8d655-126b-4a42-ada4-e9058fa45155.0004.01/DOC_1

54 Vidi o tome više na stranici: <http://www.investopedia.com/terms/o/onestopshop.asp> (13.09.2017.)

rama. Treba napomenuti kako su javni bilježnici već sada u poslovima iz svoje nadležnosti nositelji elektroničkoga pravnog prometa i posrednici između građana i države, odnosno javnih registara te su se dokazali kao iznimno učinkovito, brzo i transparentno provedbeno tijelo u registarskim stvarima. Digitalizacija je u području javnog bilježništva toliko razgranata da se bez imalo pretjerivanja može reći kako su danas javni bilježnici u toj sferi jedna od najnaprednijih službi na području Republike Hrvatske. S obzirom na učinkovitost provedbe, postojeću bi elektrifikacijsko-provedbenu funkciju javnog bilježništva trebalo proširiti tako da se bilježnici umreže s dodatnim registrima i državnim tijelima te institucijama koje pružaju usluge platnog prometa, u obavljanju svih potrebnih radnji na jednome mjestu. Dostavu pismena u materijalnom obliku bi u cijelosti trebalo ukinuti jer sukladno recentnim propisima kod podnošenja elektroničke prijave dokumentacija se mora dostavljati i u papirnatom obliku u roku od 3 dana od njezina podnošenja elektroničkim putem.⁵⁵ Ujedno, elektroničko rješenje trgovačkog suda kojim se društvo upisuje u sudski registar te Potvrdu porezne uprave o dodijeljenom OIB-u, trebalo uz primjenu naprednoga elektroničkog potpisa i vremenskog žiga dostavljati isključivo u elektroničke pretince javnih bilježnika. Isto bi tako trebalo biti i s Obavijesti o razvrstavanju prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti. Kako su javni bilježnici već elektronički umreženi sa sudskim registrima i poreznim upravama, postojeću bi razinu elektroničkog prometa trebalo samo malo nadograditi. U elektroničkom povezivanju s poreznom upravom to bi značilo da javni bilježnici mogu elektronički postavljati određene upite i imati mogućnost dohvaćanja elektroničkih isprava, kao što su potvrde o OIB-ima za trgovačka društva kao nove subjekte upisa ili za inozemne pravne i fizičke osobe i sl. Ipak, ubrzanje i još veća digitalizacija procesa registracije ne bi smjela ići na štetu sigurnosti nedvojnog utvrđivanja identiteta osoba koje sudjeluju u takvim postupcima i provjere njihove financijske stabilnosti. Postojeću kontrolu trebalo bi podići na višu razinu sigurnosne zaštite kada bi se propisao dodatni nadzor. Tako bi se mogla propisati obveza osoba koje su članovi u društvima u kojima je pokrenut postupak predstečajne nagodbe ili stečaja, ili su im računi u blokadi, odnosno ako su iz nekog drugog razloga takvi subjekti insolventni, da podnesu poseban zahtjev Ministarstvu pravosuđa radi donošenja rješenja kojim se odobrava osnivanje novoga društva. O osnovanosti takvog zahtjeva Ministarstvo pravosuđa bi odlučivalo u posebnom upravnom postupku. Ujedno bi trebalo elektronič-

⁵⁵ Pravilnik o načinu upisa u sudski registar (NN 22/12 i 127/14) članak 38. stavak 2.

ki umrežiti sve javnobilježničke urede u Republici Hrvatskoj s registrima u kojima se elektronički evidentiraju svi blokirani računi pravnih i fizičkih osoba. Tada bi javni bilježnici prilikom osnivanja znali je li nad takvim subjektima otvoren postupak predstečajne nagodbe ili stečajni postupak i je li možda subjekt brisan po službenoj dužnosti. Javni bilježnik bi prilikom osnivanja društava provjeravao osnivače i s njima povezana druga društva te odbijao provesti radnje upisa u slučaju ako je ta fizička ili pravna osoba povezana s nekakvim oblikom financijske nestabilnosti ili generiranja nelikvidnosti. U slučajevima kada javni bilježnik ne bi mogao primarno provoditi radnje upisa društva, takvi bi osnivači uvijek imali mogućnost obratiti se Ministarstvu pravosuđa sa zahtjevom za odobrenjem osnivanja društva. U Republici Hrvatskoj nerijetka je situacija da upravo osnivači pravnih osoba koje su blokirane osnivaju veći broj novih društava, dok već osnovana društva ne koriste radi legitimnog poslovanja, već ih otvaraju radi postizanja određenih drugih ciljeva ili radnji te ih nakon toga, u financijskom kaosu ostavljaju kao teret državi i društvu i kao prijetnju nacionalnoj sigurnosti. Na taj način se država na globalnom planu svrstava u red onih u kojima je oslabljena zaštitna i sigurnosna barijera te u kojima je olakšano financiranje kriminala, a što nepovoljno djeluje na kompetentne strane ulagače i njihova moguća ulaganja. Podnošenjem posebnog zahtjeva Ministarstvu pravosuđa prevenirale bi se štetne posljedice koje nastaju sudjelovanjem fiktivnih, potkapitaliziranih i nelikvidnih subjekata te onih koji stvaraju dugove bez pokrića i tako pogubno utječu na ekonomiju društva. To prvenstveno ne bi smjelo značiti da subjekti koji su blokirani ili zaduženi ne mogu nikad postati članovi novih društava, već da su primijenjene mjere većeg nadzora. Takva procedura u svim onim slučajevima kada bi se utvrdila legitimna pozadina osnivanja društva, ne bi trebala biti previše rigidna i ići na štetu razvoja poduzetništva. U svim situacijama, kada provjerene fizičke i pravne osobe ne bi ispunjavale pretpostavke sumnje u njihovu vjerodostojnost te opstojnost urednog poslovanja, oni bi u vrlo kratkim rokovima putem javnih bilježnika i elektroničke registracije postajali osnivači novih društava.⁵⁶ Dakle, javni bilježnici mogli bi u budućnosti učinkovito i brzo provoditi

⁵⁶ Prema podacima Državnog zavoda za statistiku – broj i struktura poslovnih subjekata u lipnju 2017 – broj društava s ograničenom odgovornošću (d.o.o. i j.d.o.o.) na području RH iznosio je 190929 od čega su 155474 bili d.o.o., a 35455 j.d.o.o., dok je ukupni broj svih pravno ustrojbenih oblika trgovačkih društava iznosio 193745. Dakle, udio društava s ograničenom odgovornošću u ukupnom broju svih trgovačkih društava u lipnju 2017. g. je 98,55 %. Nadalje, u lipnju 2017. od 155474 d.o.o.-a, 93928 ih je bilo neaktivnih, a od 35455 j.d.o.o.-a neaktivnih je bilo 26474. Iz tih podataka aktivnih i neaktivnih subjekata vidljiva je jaka tendencija za osnivanjem ovakvih društava na području RH.

svoju elektroničko-registarsku funkciju i biti rastući sigurnosni spoj između javnih registara i građana te jedan od temelja financijske stabilnosti i sigurnosne politike društva.

VIII. ZAKLJUČAK

Pravna sigurnost čini izvorni kod javnog bilježništva, a njegovu suvremenu inačicu predstavlja zaštita sigurnosti elektroničkoga pravnog prometa. U osnivanju društava s ograničenom odgovornošću javni bilježnici nastupaju kao verifikatori identiteta stranaka, tvorci javnih isprava veće dokazne snage, obveznici primjene propisa o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma, nositelji preventivnog pravosuđa te jamci pravne sigurnosti kao neizostavne karike u nacionalnoj sigurnosti države. U Republici Hrvatskoj nikad nije postojao problem brzoga i jednostavnog osnivanja društva s ograničenom odgovornošću. Zapravo, puno prije može se reći da bi u Republici Hrvatskoj tek mogao nastati problem prevencije štetnih posljedica koje bi za sobom mogla ostaviti društva osnovana bez kontrole. Neposredna elektronička registracija olakšava put nezakonitoj uporabi osobnih podataka, krađama identiteta, pranju novca i mogućoj pojavi financijskog terorizma. Uz to, takav način registracije mogao bi rezultirati i nizom raznih drugih negativnih nuspojava, kao što su smanjenje povjerenja u trgovački registar, nemogućnost sigurne identifikacije članova društva i uprave, gubitak autentičnosti osnivačkog akta kao javne isprave uz verificiranje njegovog sastavljača što daje poticaj nadripisarstvu i sl. Osnivanje od strane samih osnivača, bez sudjelovanja javnih bilježnika kao svojevršnih kontrolora istinitosti i zakonitosti, moglo bi pridonijeti porastu broja novootvorenih fiktivnih društava s ograničenom odgovornošću čiji je isključivi plan pranje novca ili neki drugi oblik zlouporabe povezan s financijskom nestabilnosti. Liberalizacija tržišnih procesa ne smije ići na štetu pravne sigurnosti. Zato je potrebno promišljeno i sustavno procijeniti predloženi model neposredne elektroničke registracije, a sve to radi posljedica koje pogreške u takvom procesu mogu nanijeti financijskom i pravnom sustavu Republike Hrvatske. Od strane javnog bilježništva nema prepreke ubrzavanju djelovanja poduzetništva, slobodnom protoku kapitala kroz brzo te učinkovito osnivanje trgovačkih društava, a ujedno i nadzoru cijelo-

log procesa. U tom postupku javni bilježnici nisu prepreka ni tržišnoj ekspanziji jer u njemu sudjeluju kao provedbeno tijelo iznimno jednostavno, brzo i učinkovitoga elektroničkog sustava. Postavlja se pitanje zašto bi se stalo na kraj takvoj pravnoj izvjesnosti i sigurnosti te krenulo u nesigurne vode prepuštanja cijeloga tog procesa digitalizaciji bez fizičke kontrole, tj. elektroničkim platformama koje nisu kompetentne u smislu nedvojnog utvrđivanja identiteta i time osiguranja sigurnosti financijskog sustava, kao jednog od čimbenika nacionalne sigurnosti države. Opasnosti koje mogu proizaći iz takvog modela ne utječu samo na unutarnju sliku društva i države, već se u krajnjoj crti loše odražavaju i na njezin položaj u svijetu. Iako nam suvremeni stil života nameće sve veće zahtjeve za deregulacijom, mane digitalizacijskih tehnologija ponekad je moguće nadograditi jedino upotrebom u realnom vremenu i prostoru vizualne autentifikacije. Model neposredne elektroničke registracije po Predloženom Zakonu o osnivanju trgovačkih društava na daljinu nije sigurnosno prihvatljiv te bi njegova primjena u praksi mogla proizvesti dalekosežne nepovoljne posljedice koje bi se mogle loše reflektirati na više vitalnih područja, počevši od narušavanja prave sigurnosti, dovesti do financijske destabilizacije pa i do mogućeg ugrožavanja nacionalne stabilnosti. Republika Hrvatska, iako je na putu napretka, još uvijek ima poljuljanu ekonomsku i političku stabilnost koja je posljedica njezine ne tako davne prošlosti. Ako dopustimo ovakav način osnivanja državu sigurno nećemo financijski i pravno ojačati. Upravo suprotno, slabljenjem sigurnosne barijere dopuštamo da Republika Hrvatska postane mamac sigurnosnih ugroza. Za postizanje veće pravne i političke stabilnosti potrebno bi bilo recenatnu registracijsko-elektronifikacijsku funkciju javnog bilježništva kod određenih rizičnih subjekata provoditi uz parametre većeg nadzora. Nasuprot tome, u svim regularnim i niskorizičnim postupcima osnivanja društava s ograničenom odgovornošću javnobilježničku službu treba ustrojiti kao multifunkcionalno i jedinstveno provedbeno tijelo. Bitno je istaknuti kako je tradicija latinskog notarijata dugi niz godina razvijana kroz znanje, umijeće i ekspanzivnu prilagodbu informatizaciji te kao takva čini svojevršni zaštitni mehanizam, ali i put napretka financijske stabilnosti i pravne sigurnosti Republike Hrvatske.

NOTARY PUBLIC AND ELECTRONIC INCORPORATION OF LIMITED LIABILITY COMPANIES

Summary

The role of a Notary Public is extremely important in the process of company formation. This is even more apparent in the modern times, where the society's digital development has facilitated the said process in many ways, but has also revealed numerous shortcomings that come with the exponential growth of information-communication technologies. Involvement of public notaries should ensure lawfulness of the whole company formation process and provide security to its participants, as well as protection in all digital legal processes. By introducing the Law on Incorporation of Companies by Means of Distance Communication, our legal system adopted a model of direct electronic incorporation of limited liability companies using merely an electronic platform and a full *online* access. The article assumes that this model of company formation is prone to result in various forms of negative consequences; from the illegal use of personal data and identity theft to money laundering, emergence of financial terrorism and thus endangerment of the national security.

Keywords: public notary, electronic incorporation, legal security, identity theft, money laundering, financial terrorism, national security of the Republic of Croatia

POPIS KORIŠTENIH IZVORA

Knjige i članci

1. Barbić, J. «Pravo društava – knjiga druga – društva kapitala, svezak II.», Zagreb, (2010).
2. Bilandžić M. «Terorizam i restrukturiranje društvene moći, izvorni znanstveni rad», Polemos 16, (2014).
3. Dika M. «Izvanparnična i koncilijajska funkcija javnih bilježnika- de lege lata i de lege ferenda» Zbornik PFZ, 59, (6) 1153-1177 (2009), str. 1156
4. Dinić, J. «Pranje novca kao ekonomska dimenzija terorizma», Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991) V. 37, br. 2. 967-980 (2016).
5. Ernst, H.; Josipović, T. «Javni bilježnici i Ernst H., Josipović T. «Javni bilježnici I javni registri», Zbornik PFZ, 59, (6) 1117-1152 (2009).
6. Hoofnagle C.J. «Identity theft: making the known unknowns known» Harvard Journal of Law & Technology Volume 21, Number 1 Fall 2007.
7. Jakšić T., Petrović, S. «Mogući pravci izmjena i dopuna hrvatskoga prava društava», Zbornik pravnog fakulteta sveučilišta u Rijeci (1991) v. 37 br.3. 1101-1148, (2016).
8. Katulić, T. «Razvoj pravne regulacije elektroničkog potpisa, elektroničkog certifikata i elektroničke isprave u hrvatskom i poredbenom pravu», Zbornik PFZ, 61, (4), 1339-1378, (2011).
8. Maganić, A. «Javni bilježnik u elektroničkom pravnom prometu», Zbornik PFZ, 63, (2) 383-431 (2013).
9. Ogorec, M. «Novi oblici ugroza i nacionalna sigurnost u percepciji hrvatskih građana», Institut za istraživanje i razvoj obrambenih sustava MORH-a, Zagreb (2008).
10. Pajić, D., Vejzović, S. «Pranje novca i financiranje terorističkih aktivnosti s osvrtom na ulogu financijsko-obavještajnog odjela »Društveni ogledi«, časopis za pravnu teoriju i praksu, Pravni fakultet u Mostaru 143-163 (2013).
11. Petrović, S., Bilić A., Kemec Kokot, I. «Provjera identiteta jedinog člana prema Prijedlogu Direktive o Societas Unius personae», UDK.347.724, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1101-1148) (2016).
12. Zimmerman S., Schnitz- Vornmoor A., «javnobilježnička služba u Europskoj uniji, Zbornik PFZ, 59, (6) 1217- 1250 (2009).

Pravni akti

1. Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises
2. GmbHG - Gesetz vom 6. März 1906, über Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbH-Gesetz GmbHG)StF: RGBI. Nr. 58/1906.
3. GmbH-Gesetz (Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung) Gesetz vom 20.04.1892 (RGBI. I S. 477) zuletzt geändert durch Gesetz vom 17.07.2017 (BGBl. I S. 2446) m.W.v. 22.07.2017.
4. Kazneni zakon, (NN 125/11, 144/12, 56/15 i 61/15).

5. Smjernice za provođenje Zakona o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma za kreditne institucije, kreditne unije i institucije za elektronički novac, Hrvatska narodna banka, Zagreb, srpnja 2015.
6. The Informal Company Law Expert Group (ICLEG) "Report on digitalisation in company law", march 2016.
7. Uredba Europske unije broj: 910/2014 o elektroničkoj identifikaciji i uslugama povjerenja koja je implementirana u Zakon o provedbi Uredbe (EU) br. 910/2014. Europskog parlamenta i Vijeća od 23. srpnja 2014. o elektroničkoj identifikaciji i uslugama povjerenja za elektroničke transakcije na unutarnjem tržištu i stavljanju izvan snage Direktive 1999/93/EZ (NN 62/17).
8. Zakon o javnom bilježništvu (NN 78/93, 29/94, 162/98, 16/07, 75/09, 120/16).
9. Zakon o trgovačkim društvima (NN 111/93, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13 i 110/15).
10. Zakon o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma (NN 87/08, 25/12).
11. Zakon o sudskom registru, članak 40.a (NN 148/13).
12. Zakon o računovodstvu (NN 78/15, 134/15 120/16).
7. https://www.moneylaundering.ca/public/law/3_stages_ML.php
8. <https://knoema.com/atlas/Turkey>
9. <https://knoema.com/atlas/Croatia>
10. <https://knoema.com/atlas/Spain>
11. <http://jolt.law.harvard.edu/articles/pdf/v21/21HarvJLTech097.pdf>
12. <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/germany/starting-a-business>
13. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/11-01-01_02_2017.htm
14. <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2017/croatia2017.pdf>
15. http://ec.europa.eu/justice/civil/files/company-law/icleg-report-on-digitalisation-24-march-2016_en.pdf
16. <http://azop.hr/aktualno/detaljnije/krada-identiteta-i-kako-se-zastititi>
17. <https://home.kpmg.com/bg/en/home/insights/2017/01/important-amendments-to-the-commercial-act.html>
18. <http://www.dgkv.com/index.php?p=news&lang=en&id=765>
19. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A52014PC0212>
20. <https://www.ftc.gov/sites/default/files/itadact.pdf>
21. <http://jolt.law.harvard.edu/articles/pdf/v21/21HarvJLTech097.pdf>
22. <https://community.withairbnb.com/t5/Help/Scam-listings/td-p/106771>
23. http://www.huffingtonpost.com/entry/beware-this-evil-genius-airbnb-scam_us_56a7bc08e4b0172c65944c92
24. <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=5126>
25. http://publications.europa.eu/resource/cellar/6ca8d655-126b-4a42-ada4-e9058fa45155.0004.01/DOC_1
26. <https://www.jusline.at/gesetz/gmbhg>
27. <https://dejure.org/gesetze/GmbHG>
28. <http://www.investopedia.com/terms/o/onestopshop.asp>

Izvori s interneta

1. <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=5126>
2. <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/austria/starting-a-business>
3. <http://www.balkaneu.com/bulgaria-proposes-10-years-jail-theft-firms/>
4. <http://sofiaglobe.com/2016/06/08/bulgarian-cabinet-approves-bill-aimed-at-curtailling-theft-of-companies/>
5. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A52014PC0212>
6. <https://www.notar.at/de/aktuelles/veranstaltungen/29-europaeische-notarentage/conference-european-civil-law-notaries/>